

pesimistične primesi. Evo, kako vam Nušić opiše „Dramskega pisca“: „Suh i dugačak kao monolog; mršav kao fabula; pogleda neodredjena kao ekspozicija, a zagonetan kao peripetija“ (str. 99). Najboljše literarno, vrlo pogojeno delo pa se mi vidi „Tragedija mladosti“. Tip gospoda Stojanovića, tip večno mladega lahkoživca — skoro bi se zmotil in dejal: nekakšen tip belgrajskega Doriana Graya — je očrtan in osvetljen na kratkih šestih lističih, na katerih se odigrava vsa ta historija spoznanja, z nedosežno virtuoznostjo. In vrhu vsega je ta tragedija jako komična, to spoznanje starosti sila vsakdanje . . . Brez vzvišenega patosa se tu razgali pristno, nepotvorjeno življenje. In tako vam Nušić, inspiriran od vsakdanjosti, ki tlači in ubija našega duha s svojo malenkostnostjo in neizbežno sivo monotonijo, improvizira sliko za sliko, in vam v jeziku, ki ni olepotičen in stilizirano izumetničen — njegova specialiteta so celo neredki germanizmi — marveč resničen odjek žive, konverzacijske govornice, pričara vso to tako osovraženo vsakdanjost, da se, kakor v rokah žonglerja, vsa raziskri pred vašimi očmi in da nenadoma začutite, kako je vse to življenje pravzaprav tako neskončno bedno in tako neskončno — komično . . . In kar je glavno: kljub temu, da pisatelj ni preveč izbirčen, kar se tiče jezika in da tudi v obliki, ki je le prečesto vsa ohlapna in prozorna ter se ji poznajo sledovi naglega dela, ne posveča bogzna kake pažnje, ima vendarle dovolj umetniškega instinkta, ki ga ščiti pred neslano banalnostjo. Branislav Nušić ima okus.

Fran Albrecht.

D. Merežkovskij, Petar Veliki i Aleksej. Roman iz ruske povijesti. Preveo Josip Pasarić. Izdala Matica Hrvatska. U Zagrebu, 1912. 80. 563 str.

Osnovni ton romana tvori spopad med zapadno in rusko prosveto, ki ga je zanetil car Peter, hoteč ustvariti nov rod ljudski. Preobrazil je vojaštvo — zmage nad Švedi so mu bile vzpodbuda in nagrada — zgradil ponosno bojno brodovje, preosnoval upravo z uvedbo novotarij po vzgledu prosvitljenih držav, začel seznanjati domovino s tiskom, s plodovi romanskih in germanskih kulturnih pridobitev. Odkritje „Venere Penorojene“ v mladi prestolnici ob Nevi simbolizira krogotok vede in umetnosti: Iztok-Grško-Italija-Francija-Nemško-Rusija, ki naj bi po besedi napol-Slovana Leibniza prekvasila, ker je še nedotaknjena od nekaterih modernih zablod, vso novo omiko s čilo svežostjo. Peter je deloval proti vražam in praznoverju, s kakršnim so popi dolgobradci napajali pravoslavno ljudstvo. Nekje je zasledil čudežno solzečo se ikono, ki je bila umeten mehanizem, delo prevejanih meniških varalic; drugje se je izkazala čudoviščna neizgorljiva srajčica Bogorodice za tkanino iz asbestovih vlakenc itd. Silni samodržec skoro ni imel živega krsta, da bi mu bil zanesljivo vdan, a je vendar s pomočjo rablja in lastne pesti uvedel točo in temo sprememb. Zatrši duhovniško samostojnost, je ustanovil sv. Sinodo in postavil — Peter, Skala — sebe za cerkvenega poglavarja, pri čemer mu je sekundiral s citati iz sv. Pavla in Petra nov arhijerej, „unijatski begun, bivši učenec Jezusov, protestantov, ateistov“, mož, ki se je ravnal po gestu: Čiji krušac jedeš, onomu slavu predeš. Strah pred oblastnim carjem je bil v vseh slojih mrzliččen, varna niso bila pred batino niti ledja sivih senatorjev; javni prevajalec si je prerezal žile, ker ni mogel prevesti nekega mesta v francoski vrtnarski knjigi. Med protivniki in odporniki sodobne politike je bila pravzaprav vsa Rusija. Sam batjuška carjevič Aleksej, ki je l. 1715. štel 25 pomladi, je bil očetovim nasprotnikom somišljenik in dobrodošel voditelj, imenovan še po smrti „nada Rusije“. Smatral je za bistven pregrešek, da se car preveč žuri z reformami. Tudi mrzkost napram nekaterim ateističnim vplivnikom na dvoru in bojazen za pravoslavje ga je gonila bradatim redovnikom v

naročaj. Ni mu bilo tuje, da imajo celo najzmernejši carja vsaj za podtaknjenege Nemca, žida, za samozvanca. Dasi je Peter iz nešteti tedanjih „obsedencev“ izganjal belcebuba s knuto, se je kljub temu med narodom pojavljalo veliko krdelo verskih blaznikov: na tisoče razkolnikov, zapeljanih po fantastičnem Razodetju in eksaltiranih samostancih, je videlo v carju volkodlaka, apokaliptično zver, Antikrista, ter se v prepričanju o bližnjem koncu sveta trumoma sežigalo (Rdeča smrt). Ločina kipoborcev se je bila takrat razbohotila in umovala: Ako komu ubijejo sina z nožem ali betom, kako more oče ubitega ljubiti ta bet ali nož? Na isti način, kako more Bog ljubiti drevo, na katerem je razpet njegov Sin? itd. (str. 184).

Čeprav je Aleksej ob gotovih prilikah čutil pristrčno ljubezen do roditelja, je vendar pri takih razmerah pobegnil na Dunaj pod cesarjevo zaščito, potem v Neapolj, da bi o priložnosti zasedel prestol. Slednjič se je pa udal očetovi prošnji in obljubi, da se mu po povratku vse izpregleda, kar bi Aleksej očetu sam priznal. No, iz ozira do matere (katero je bil Peter posili ponunil, da je mogel vzeti perico Katarino, kakor je tudi sin po pogrebu prve soproge živel s pometačico) je mladi mož zamolčal zaroto in sokrivce. Toda izdan po izpovedniku je bil kot veleizdajalec obsojen ob glavo. Pri strogem izpraševanju se je izkazal veliki samodržec tako izvrstnega Torquemado, da mu je carjevič takorekoč pod bičem izdihnil, dočim ga je oficijelno zadela kap. Ljudstvo je bilo torej opeharjeno v najsijajnejšem upu. Ni čuda, če se je nekaj teh trudnih metafizičnih značajev oprijelo desperatne nove sekte (Bela smrt): oprostite se vseh predpisov in pravil, vseh kreposti, posta, ponižnosti, čistosti! Učitelj, nazivajoč se Krista, je živel s 13 ženskami; incest ni vseboval nič spotakljivega. Podzemski njih shodi so nalikovali elevzinskim misterijem, izvoljenci so tu plesali ko derviši do brezumja, bičali se do krvi, se obhajali s človeško krvjo.

Globoko zasnovani roman je pisan s kristalno prozornostjo, mojstrsko spretnostjo in obširnim obzorjem. Veščak Merežkovskij prekine poglavje zdaj s teatralno učinkovitim zamahom, zdaj kontrasti dvorno pesem o Kupidu z otožno kmečko žalostinko o skorajšnjem poginu sveta. Za krvniškim opravilom vam montira ceremonijalni krok s komičnimi litanijami Ivaška Hmeljnickega (Vinko Lozič) po načinu križevačkih statutov; popivanje, kakor ga je prirejal sokratsko neupijanljivi Peter, kadar je hotel izpuliti dvorjanom skrivne misli. Anatole France vam pride na um ob satirah zoper samostanske dlakocepce, ki vzhičeni vzklikajo: Umrimo za en alfa! Car je skoro vselej simpatično slikan: v razgovoru z mojstri, kakor da je sam mojster; kadar gre od misli na delo — od velikega k malemu, ko sanja o Rusiji kot delu sveta in ko si krpa čarape; junak ob dramatskem prizoru poplave v Petrogradu, bobnar ob pogrebu izrodka-pritlikavca, kot kovač, kot krvnik. Še ko začetimo odpor proti poslednjemu, so nam vzbudi neko sočutje do njega, v veliko večji stopnji do nesrečnega Alekseja . . . Izobilje podrobnosti, osobito v dnevniku gospice Arnheim, ki se tvega tako daleč, da omenja carjevo zadržanje na soareji: il n'a ni rôté, ni peté. Spričo heroičnih činov njegovih se pisateljici dnevnika včasih zdi, da je Peter náčlovek. Ah, toliko protislovij je v teh ljudeh: svetniki in zverine! Vsekakor pa je njen sklep o matuški Rusiji upravičen: tajinstvena zemlja, tajinstven narod.

Ne da bi se namerjal spuščati v posamnosti, omenjam stilista v Merežkovskem. Delikatna deviškost v izrazu: „V njegovih kretnjah je bila baršunasta mehkoča“; tako fin človek, da je „treba držati kamen pod pazduho, kadar imaš posla z njim“. Tudi ruskih poslovič in rečenic ne zametuje: „Čašica za čašico ni isto

kakor udarec za udarcem"; „to je med na ostrici noža“ itd. . . . Slovencem, ki čitajo hrvaško, predvsem dijaštvu, se roman priporoča v prijazno štivo. Iz njega izvedo nekaj več kakor to, da je Peter Veliki ukazal striči brade, da je priletel bojar umrl od žalosti za svojò sivo kodeljo.

Ant. Debeljak.

Dr. J. Cvijić, Balkanski rat i Srbija. Beograd 1912. 8°. 26 str.

Ta razprava, ki je izšla tudi angleško v časopisu „Review of Review“, je prva izmed publikacij srbskega informativnega biroa in je namenjena občinstvu izven kraljevine Srbske.¹ Sloveči srbski geograf popisuje obupni položaj srbskega naroda v Stari Srbiji, kjer so islamski Arnavti siloma pregnali na tisoče srbskih kmetov; tisti pa, ki so ostali doma, so zdaj Arnavtom podložni zakupniki („čifčije“). Tako se je v 18. in 19. stoletju iz Stare Srbije preselilo v današnjo kraljevino srbsko okoli pol milijona duš! Cvijić razpravlja dalje o potrebi srbskega pristanišča ob Adriji in apelira na humaniteto Evrope, ki naj ne ovira balkanskih narodov v pravičnem boju za osvoboditev svojih rojakov izpod turškega jarma. Razprava ima tem večjo vrednost, ker je Cvijić tekom zadnjih 12 let večkrat potoval po Stari Srbiji in v občevanju s prebivalstvom nabiral gradivo.

M. P.

K. Gersin, Altserbien und die albanesische Frage. Wien, Anzengruber-Verlag, Brüder Suschitzky, 1912. 8°. 55 str. Cena 1 K.

Pod psevdonimom se skriva ime našega rojaka, antropologa dr. Nika Zupaniča. Pisatelj podaja s temperamentnimi besedami pregled zgodovine Stare Srbije in se loti potem albanskega problema. Severna Albanija je bila v srednjem veku del srbske države in se je zvala „Primorje“; Zupanič dokazuje, kako ozki so bili stiki te pokrajine s Srbijo v zgodovinskem, kulturnem, gospodarskem in tudi v antropološkem oziru. Verjamemo pisatelju, ki se mu zdi ustanovitev samostojne Albanije radi plemenske razkovanosti, bojaželjnosti in nizke kulture prebivalstva malo priporočljiva. A če Zupanič zatrjuje, da Albanci niso narod, ker nimajo historične in kulturne preteklosti, temveč da so le „ein Komplex von sprachlich einander verwandten Stämmen“, se postavlja s tem na stališče onih „gospodujočih narodov“, ki ne dovolijo malim narodom samostojnega razvoja. Kaj pa smo bili Slovenci pred Trubarjem?

M. P.

Dubrovačke legende. Izdao dr. Josip Karásek. U Pragu 1913. V. 8°. XXXIX + 167 str. Cena 4 K 50 v.

Znani češki literarni historik dr. Karásek je našel v dubrovniški knjižnici frančiškanskega samostana obširen rokopis izza časa, ko je cvetela dubrovniška literatura. Dozdaj smo pač poznali zastopnike poezije iz one dobe, skoro popolnoma pa so manjkali zgledi tedanje proze. To vrzel je dr. Karásek zdaj vsaj nekoliko zamašil. V nemško pisanem uvodu je popisal rokopis in njegovo vsebino, dognal za legendo o Barlaamu in Josafatu italijanski izvirnik, objavil dva nova češka teksta itd. Slaviste bo knjiga zanimala.

Dr. A. D.

¹ Z brošuro se je obširno bavilo jugoslovansko časopisje. Anton Trstenjak jo je poslovenil in priredil za „Slovenski Narod“ (št. 255–262).